

MODERNLEŞME VE BAĞIMLILIK TEORİSİ EKSENİNDE MARSHALL YARDIMI VE TÜRKİYE**Yusuf ÇINAR*****ÖZ**

Marshall Planı, Avrupa'nın gelişmesinde önemli bir projedir. Bugünkü Avrupa Birliği'nin temellerini oluşturan Marshall Planı'na; Türkiye, 8 Temmuz 1948 tarihinde dâhil edilmiştir. Türkiye, Marshall Planı içerisinde olmasına rağmen, kalkınamamıştır. Türkiye'nin Marshall Planından beklentilerinin yüksek olması, Türkiye'yi Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile daha da yakınlaşması sonucunu getirmiştir. Çalışmamız bağımlılık teorisi çerçevesinde Marshall Planının getirmiş olduğu modernleşme kuramını ele almaktadır. Bu bağlamda Batı Avrupa'nın modernleşme kuramı çerçevesinde gelişmesinin sebepleri, çalışmamızda ortaya konulurken, Türkiye'nin ise, Marshall Planı ile ABD'ye bağımlılığının artması hususu ele alınmaktadır. Bu çalışmada, Marshall Planının Türkiye'de başarısız olmasının sebepleri ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kavramlar: Marshall Planı, ABD, Türkiye, Bağımlılık, Modernleşme.

**THE MARSHALL PLAN AND TURKEY WITHIN THE CONTEXT OF
MODERNIZATION AND DEPENDENCY THEORY
ABSTRACT**

The Marshall Plan is an important project for the development of Europe. Turkey was incorporated into the Marshall Plan, which constitutes the very foundation of today's European Union on July 8th, 1948. Although Turkey has been a part of the Marshall Plan, it was not able to accomplish its development plans. Having high expectations of the Marshall Plan led Turkey to develop closer ties with the United States of America (USA). Our study discusses the modernization theory that was brought about by the Marshall Plan within the framework of dependency theory. In this context, the study analyses the main drivers behind the development of Western Europe within the framework of modernization theory, while also addressing the critical issue of Turkey's increasing dependency on the USA due to the Marshall Plan. The study finally puts forth the reasons for why Marshall Plan was unsuccessful in Turkey and the Marshall Plan propaganda of the USA is discussed.

* Dr. Öğretim Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Keywords: *Marshall Plan, USA, Turkey, Dependency, Modernization.*

GİRİŞ

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcılığı Avrupa'nın uluslararası ekonomik gücünün neredeyse ortadan kaybolmasına sebep olmuştur. Bu süreçte her iki savaşta hem ekonomik hem de siyasal gücü ile dengeleri değiştiren devlet ise ABD olmuştur. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında dünya ikiye bölünmüştür. Bu süreç ABD'nin ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dünya politikasında güçlü kalmasını sağlayacak ekonomik araçlarının alt yapısını sağlamasına olanak yarattığı dönemin başlangıcı olmuştur. Dünyanın bir tarafı kapitalist ekonomi modelini önerirken diğer taraf ise, komünist sistem önermiştir. Kapitalist ve Komünist sistemin öncülüğünü yapan ABD ve SSCB'nin ortak özelliği ise ekonomik modellerine uygun alan arayışı olmuştur. Bu bağlamda Marshall yardımı Avrupa ülkelerinin safının belirlenmesinde ekonomik bir araç olarak önemli bir rol oynamıştır.

Avrupa Birliği'nin temellerini oluşturan Marshall Planı, Avrupa'nın gelişmesine önemli katkılar sağlarken, ülkemiz açısından aynı sonuçları vermemiştir. Yüksek beklentilerle 1948'de dâhil olunan plan, beklentileri karşılamadığı gibi Türkiye'yi ABD'ye daha fazla yaklaştırmıştır. Yaşanan gelişmeler, çalışmanın temel sorunsalı olan, ABD ve Türkiye arasında gelişen ilişkinin bağımlılık teorisi kapsamında incelenebileceği savını güçlendirmektedir. Bu açıdan çalışmanın amacı bağımlılık teorisi bağlamında Marshall Planının aracı olduğu modernleşme kuramını incelemektir. Bu kapsamda ABD'nin Marshall Planı propagandası, Batı Avrupa'nın modernleşme kuramı çerçevesinde gelişmesinin sebepleri ele alınarak Türkiye'nin Marshall Planı ile ABD'ye bağımlılığının artması analiz edilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde modernleşme ve bağımlılık teorisi açıklanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Avrupa'da Marshall yardımı ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde Marshall yardımının Türkiye'ye verilmesi ve Türkiye'nin beklentilerini ele alarak yardımın uygulanma süreci analiz edilmektedir.

Modernleşme ve Bağımlılık Teorisi

Bağımlılık teorisi, 1960'lı yıllarda bir grup Latin Amerikalı yazarın liberal modernleşme teorilerini eleştirmeleri, gelişmiş ülkeleri, diğer ülkelerin gelişmemesinden sorumlu ülkeler olarak

görmeleri ve aynı zamanda az gelişmiş ülkelerin ileri kapitalist ülkelere erişebileceğine inanan modernleşme teorilerinin iyimser iddialarına karşı, pesimist bir teori olarak ortaya çıkmıştır. 1950-1960'lı yılların modernleşme kuramları, her şeyden önce “modern” yani Batılı ve “geleneksel” Batı dışı olan iki toplum tipinin ayırt edilip karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Buna göre, geleneksel yani az gelişmiş toplumların, kapitalistleşme sürecini daha erken tamamlamış modern gelişmiş toplumların geçtiği tarihsel aşamalardan geçerek hem ekonomik açıdan kalkınacakları hem de siyasal ve toplumsal açıdan gelişmişlik düzeyine ulaşacakları varsayılmıştır¹. Modernleşme Kuramları Stuart Hall'un vurguladığı üzere, dünyayı Batı ve gerisi diye ikiye ayırmıştır.² (ayırmıştır olacak) Buradan hareketle modernleşme kuramlarının başlatmış olduğu tartışmaların bir sonucu olarak kavramsal bağlamda bağımlılık teorisinin ortaya çıkmasına ortam hazırladığı iddia edilebilir.

Bağımlılık teorisi, esas olarak iki farklı teorik geleneğin etkisi altında gelişme göstermiştir. Birinci, Marksist gelenek; ikincisi ise Latin Amerika yapısalcılığıdır. Bağımlılık teorisyenlerini Marksistlerden ayıran en temel nirengi noktası ise, bağımlılık teorisyenlerinin Kuzey-Güney arasındaki sorunlar üzerinde çalışmalarda bulunmuş olmalarıdır. Latin Amerika bağımlılık teorisi çalışanları sosyolojik, politik ve ekonomik vb. pek çok alanda karşılaştırmalı analizler yapmak suretiyle Güney ülkelerinin neden gelişemediği sorusuna cevap aramaktadır.

Latin Amerika'da, 1960 ve 70'li yıllarda ortaya çıkan yaklaşımın en önemli temsilcileri Paul Baran ve A. Gunder Frank olmuştur.³ Baran Üçüncü dünya ülkelerinin küçük sanayileri ve büyük tarımsal faaliyetleri neticesinde gelişmiş ülkeler ile başa çıkmalarının mümkün olmadığını iddia etmektedir.⁴ Frank ise, Baran'a göre gelişmemiş ülkelerin gelişmeleri için daha radikal bir öneri geliştirmiştir. Buna göre, gelişmemiş ülkeler dünya pazarından

¹ İren Dicle Aytaç, *Marshall Planı Filmleri (1948-1953)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008, s. 17.

² Stuart Hall, “The West and the Rest: Discourse and Power”, (<https://analepsis.files.wordpress.com/2013/08/hall-west-the-rest.pdf>), (Erişim tarihi: 22.02.2017), s. 185.

³ “Neo-Marxist Theories of Dependency”, (<https://thedevelopmentstudent.wordpress.com/2010/01/05/neo-marxist-theories-of-dependency/>), (Erişim tarihi: 22.03.2017).

⁴ “Capitalism and Underdevelopment”, (cas2.umkc.edu/ECON/economics/faculty/Lee/courses/488/reading/ig1.pdf), (Erişim tarihi: 22.02.2017).

kendilerini koparmadıkları sürece gelişmeleri mümkün değildir.⁵ Martin Lipset, diğer teorisyenlerden farklı olarak gelişmişliğin demokrasi ile ilgili olduğunu iddia etmesiyle modernleşme kuramları yeni bir tartışmayı başlatmıştır.⁶

Baran'a göre, az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş kapitalist ülkeler arasındaki ticari ilişkiler, sanayileşmiş ülkelere hammadde sağlanmasına imkân tanımaktadır. Öte yandan Üçüncü Dünya ülkelerinde yapılan yatırımlardan elde edilen karların merkez ülkelere transfer edilmesi, az gelişmiş ülkeleri yatırıma dönüştürülebilir fonlardan mahrum etmekte ve merkez ülkelere kaynak transferine yol açmaktadır. Baran, kapitalist sistemde bir ülkenin kalkınmışlığının zorunlu olarak diğer ülkelerin geri kalmışlığına yol açacağını ileri sürmüştür.⁷ Bir başka deyişle, gelişmemeyi kapitalizmin ortaya çıkardığı iddia edilmektedir. Andre Gunder Frank (1972), gelişmişlik ve az gelişmişlik sürecinin Avrupa uluslarının merkantilist ve kapitalist gelişmesi ile birlikte başladığını ve az gelişmişliğin endüstriyel kapitalizm ve merkantilist gelişimin bir sonucu olarak ortaya çıktığını ileri sürmektedir.⁸

Prebisch, Singer ve Furtado gibi, ECLA (Latin Amerikan İktisat Komisyonu) iktisatçıları, Latin Amerika'daki az gelişmişliğin sebebi olarak dünya ticaret sistemindeki eşitsiz mübadele sistemini göstermişlerdir. Bu eşitsizliğe sebep olan durumlar, düşük fiyatlı hammadde ihracının yapılması, buna karşılık yüksek fiyatlı makine ve teknoloji ithali ve çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) varlığıydı. 18 Latin Amerika ülkesi, gelişmiş zengin ülkelerle ilişkiye geçmiştir. Bazı yazarlara göre ise, bu bağımlılık Latin Amerika ülkelerinin 1960'lı yıllarda ekonomik gelişmelerini sağlamıştır.⁹

Galtung ve Wallerstein'in Merkez-Çevre konusuna yönelik yaklaşımlarına da bakacak olursak, Galtung az gelişmişliği açıklarken, bunun merkez ülkelerin Çevre ülkeleri denen gelişmemiş ülkeleri

⁵ "Dependency Theory: An Introduction", (<https://pdfs.semanticscholar.org/d715/82f1a87a914036b3af3696b2be5e8411a7c8.pdf>), (Erişim tarihi: 22.02.2018).

⁶ Seymour Martin Lipset, "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy", *The American Political Science Review*, Vol. 53, No: 1, 1959, s. 69.

⁷ Ünal Arslan, "Latin Amerika Ülkelerinde Bağımlılık", (http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/dergi_v1/8/3/3.pdf), (Erişim tarihi: 28.12. 2017).

⁸ Arslan, "Latin Amerika Ülkelerinde...", s. 39

⁹ James Lee Ray ve Thomas Webster, "Dependency and Economic Growth In Latin America", *International Studies Quarterly*, Vol. 22, No: 3, Sep. 1978, s. 432.

sömürmesinden kaynaklandığını belirtmektedir.¹⁰ Galtung'a göre, bağımlılık Merkez ülkeler (gelişmiş) ile Çevre (gelişmekte olan) arasındaki ekonomik ve politik ilişkinin bir sonucu olarak oluşmaktadır. Bu çerçevede üç önemli unsur vardır. Birincisi, merkez ülke halkı ile çevre ülke halkı arasında bir çıkar uyumsuzluğu vardır. İkincisi, merkez ülkenin merkezi ile çevre ülkenin merkezi arasında bir çıkar uyumu bulunmaktadır. Son olarak ise merkez ülkenin çevresi ile çevre ülkenin çevresi arasında bir çıkar uyumsuzluğu bulunmaktadır.¹¹

Wallerstein'a göre, askeri gücün kapitalist merkez ülkelerde toplanmış olması bu ülkelere diğerleri karşısında eşit olmayan bir güç vermiş ve bu ülkeler de ellerindeki gücü diğer bölgelerin kapitalist dünya sisteminin bir parçası haline getirilmesinde önemli bir unsur olarak kullanmışlardır. Kapitalist sistemin doğası gereği emperyalist bir yayılmayı zorunlu kılması, dünyanın diğer bölgelerinin kapitalist dünya ekonomisine entegre olmasına neden olmuştur. Diğer yandan, dünya ekonomisinde çoğunluğu oluşturan çevre ülkelerin, kendi arasında çevre-yarı çevre olarak ikiye ayrılması, bunların merkeze karşı ortak bir politika yürütememesine sebep olmuştur.¹² Çevre ülkenin merkez ülkeye bağımlı olması, çevre ülkelerinde yabancı personel sayısını artırmıştır. Bir bakıma Merkez ülkeler, Çevre ülkeler üzerinde teknik yardımlarını sebep göstererek "kendi adamlarını" çevre ülkelerine yerleştirmektedir.¹³ Sonuç olarak Wallerstein, uluslararası ticaretten gelişmiş ülkelerin her zaman daha kazançlı çıktığını savunmaktadır.

Latin Amerikalı bağımlılık teorisyenleri ağırlıklı olarak içsel ve dışsal faktörlerin geri kalmışlığa etkisini kabul etmekle birlikte, büyük çoğunluğu bu faktörlerin oluşmasını, gelişmiş ülkelerin uyguladığı bilinçli ekonomik uygulamalara bağlamaktadır. Bağımlılık teorisi sistemin gelişmiş ülkelerin daha da gelişmesine yol açacak mekanizmaların kurulmasına yol açtığını ileri sürmektedir.¹⁴

¹⁰ Johan Galtung, "A Structural Theory Of Imperialism", *Journal Of Peace Research*, Vol: 8, No: 2, 1971, s. 81.

¹¹ Galtung, "A Structural Theory...", s. 83-84.

¹² Immanuel Wallerstein, "Kapitalist Dünya Sisteminin Yükselişi ve Çöküşü", Der: Howard Williams ve Moorhead Wringht, Tony Evans, *Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme*, Çev: Ebru Eralp, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1966, s. 338-343.

¹³ Tony Smith, "The Underdevelopment Of Development Literature The Case Of Dependency Theory", *World Politic*, Vol. 31, No. 2, Jan. 1979, s. 260.

¹⁴ Veysel Ayhan, *İmparatorluk Yolu: Petrol Savaşlarının Odağında Ortadoğu*, Nobel Yayınları, Ankara, 2006, s. 57.

Bu çerçevede bağımlılık teorisyenlerinin temel olarak 4 çıkış noktasının olduğu vurgulanabilir. Birincisi gelişmiş, ilerlemiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasında bir merkez- çevre ilişkisi bulunmaktadır. Merkez ile Çevre arasındaki ekonomik ve politik güç dağılımının asimetrik oluşu bu ilişkinin kurulmasına neden olmuştur. Çevre ülke, Merkez ülkeye hizmet ederken, Çevre ülke, Merkez ülkeye daha bağlı bir hale gelmektedir. Bu bağlamda Marshall Planı'nın başlangıcından itibaren gelişmekte olan bir ülke (Türkiye) ile gelişmiş bir ülke (ABD) arasında cereyan eden ilişkinin gelişmemiş ülke aleyhine asimetrik çıkar ilişkisine dönüştüğü belirtilebilir.

İkincisi, klasik ekonominin birçok prensibi, özellikle karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, Çevre ülkelerinin ekonomik gelişmelerine katkı yapmadığı vurgulanabilir. Çevre ülkeler, teknoloji yoğun olmayan işbölümlerinde uzmanlaşmaktadır, belli bir süre sonra Çevre ülkeler, Merkez ülkelere daha bağımlı hale gelmiş bir konum almaktadırlar. Türkiye-ABD ilişkisi açısından Marshall Planı ile başlayan süreç Türkiye'nin ABD'ye teknolojik olarak daha bağımlı olmasına sebep olduğu iddia edilebilir.

Üçüncüsü Merkez ülkeler, kendilerine orantısız kazanç sağlayacak ticaret politikaları uygulamışlardır. Çevre ülkelerinin sattıkları mallar, teknoloji yoğun olmadıkları için genellikle Çevre ülkeleri, tarım alanında yoğunlaşmışlardır. Örneğin Türkiye Marshall planı ile Avrupa'nın manavı olma rolünü üstlenmiştir.

Son olarak çevre ülkelerde yer alan küçük varlıklı azınlığın yaptığı büyük harcamalar, ülke ekonomisinin gelişmesi için gerekli büyük yatırımlar olmayıp tam tersine kötü olan ekonominin daha da kötüleşmesine yol açmıştır. Bunun sonucu, özel sektör yaratılamamış, yaratılmış olan özel sektör dalları da devlet kontrolünde gelişmelerini sağlamaya çalışmışlardır.

Türkiye, modernleşme teorileri çerçevesinde Marshall Planını algılamıştır. Bu çalışma, Marshall Planı'nın Türkiye'de uygulanışını ele almaktadır. Bu çalışmada, bağımlılığın bu dört ilkesi çerçevesinde Marshall planının Türkiye'nin gelişmesine katkı sağlayıp sağlamadığı incelenecektir.

Avrupa'da Marshall Yardımı

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), II. Dünya Savaşından başat güç olarak çıkmıştır. Bunun en önemli sebebi yıkıma uğramadan

svaştan çıkmış olmasıdır.¹⁵ II. Dünya Savaşı'nın bitiminde, ABD'nin dünya altın rezervlerinin %70'ine sahip olması ve dünya sanayi üretiminin %40'ını karşılaması¹⁶ buna bağlı olarak pazar arayışı, ABD'yi Avrupa'nın sorunları ile ilgilenmeye itmiştir.

ABD tarafından ortaya atılan Marshall Planı, altyapısı olan bir projedir. Bu bağlamda 1944 yılında Bretton Woods kapsamında kurulan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBDR) aracılığı ile kapitalist sisteminin altyapı ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmıştır. 1947 Havana konferansında kabul edilen Tarifeler ve Ticaret Antlaşması (GATT), ticaretin serbestleşmesini amaç edinmiştir.

ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, 5 Haziran 1947 tarihinde Harvard Üniversitesi'nin açılış konuşmasında, Avrupa'yı yeniden yapılandırmaya yönelik yardımdan bahsetmiştir.¹⁷ Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), Marshall yardımı projesini eleştirmiş, bu proje ile Avrupa'nın ABD'nin tarım ve hammadde deposu haline geleceğini belirtmiştir. SSCB, Marshall Yardımı ile ABD'nin Avrupa'nın iç işlerine müdahale edeceği kaygısını gündeme getirmiştir.¹⁸ SSCB, Paris Konferansı'na katılmış ve Ortak bir program çerçevesinde yardım yapılması durumunda, Avrupa'nın Doğu ve Batı olarak ayrılma riskinin ortadan kalkacağını belirtmiştir.¹⁹ Paris Konferansı'nın sonunda oluşturulan rapor 22 Eylül 1947 tarihinde "Avrupa Kalkınma Planı" adıyla ABD'ye sunulmuştur. Bu tasarı ile Batı Avrupa ülkelerine 17 milyar dolar yardım yapılması öngörülmüştür.²⁰ SSCB'nin sürece dâhil olma çabası başka bir deyişle, süreci kontrol etme çabası başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Avrupa İktisadi İşbirliği Komitesi'nin Marshall Planı'na alınan Batı Avrupa ülkelerinin çelik üretimini artırmaya yönelik adımı, Avrupa'nın sanayileşeceğine yönelik ilk belirtiler olmuştur. Avrupa İmar ve Kalkınma Planı kapsamında verilecek yardımlardan faydalanmak için, Avrupa Ekonomik İşbirliği Sözleşmesi'nin ve ABD

¹⁵ Immanuel Wallerstein, *Liberalizmden Sonra*, Erol Öz (Çev.), Metis Yayınları, İstanbul, 1995, s. 20.

¹⁶ Tolga Tören, *Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006, s. 8.

¹⁷ Tören, s. 16.

¹⁸ Türkkaya Ataöv, *Amerika, NATO ve Türkiye*, Aydınlik Yayınevi, Ankara, 1969, s. 126.

¹⁹ Tören, s. 27.

²⁰ Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı, *Türkiye'de Marshall Planı*, Cilt 11, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1.4.1952-30.6.1952, s. 8.

ile Ekonomik İşbirliği Antlaşması'nın imzalanma şartı getirilmiştir. Bu yükümlülük Marshall Planı'nın ABD kontrolünde devam edeceğini kanıtlar niteliktedir. Avrupa Ülkelerinin Marshall Planı çerçevesinde ABD ile ekonomik işbirliğine girmesi sonucu, kendi ekonomileri ayağa kalkıncaya kadar, ABD'ye ekonomik olarak bağımlılık dönemi başlamıştır. Bu bağlamda Avrupa Devletleri'nin Marshall Planı çerçevesinde elde ettikleri "dolarları" ABD'den elde ettikleri malların finansmanında kullanmaları, başka bir deyişle ABD mallarını karşılayacak sanayi mallarının Avrupa devletlerinin üretememesi, Avrupa'nın ABD ithalatındaki payının %23'ten %13'e düşmesine sebep olmuştur.²¹ Avrupa ve ABD ilişkilerinin karşılıklı bağımlılığa dönüşme süreci ise, 7 Eylül 1949 yılında imzalanmış olan Ödeme ve Takas Antlaşması ile başlamıştır. Bu antlaşma ile Avrupa devletlerinin birbirleri ile ticari ilişkilerinin geliştirilmesi amaçlanmış, Avrupa devletlerinin dolar sıkıntısı çekmelerinin önüne geçilmek istenmiştir. Böylece, Marshall Planı dâhilindeki ülkelerin birbirlerine yardım yapması sağlanmıştır.

ABD'nin kendi iç siyasal yapısındaki bir değişiklik, başkanın yetkilerini arttırılmasının neticesinde Marshall Planı'nın uygulanmasında ABD'nin ağırlığı artmıştır. Aralık 1950'de "tecavüze karşı hazırlık durumu" ilan edilerek devlet başkanının yetkileri arttırılmıştır. Karar alma sürecindeki bu değişikliğin Marshall Planı'na etkisi, İktisadi İşbirliği Teşkilatı'nın lağvedilmesi olarak teşekkül etmiştir. İktisadi İşbirliği Teşkilatı, Marshall Planı'nın uygulanışını denetleyen, kamu kuruluşu niteliğinde olmayan özel sektörden yetkililerin oluşturduğu bir denetim mekanizmasıydı.²² 1951 yılında ABD'de çıkarılan "karşılıklı yardım kanunu" ile Karşılıklı Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (MSA) kurulmuştur. Bu tarihten itibaren MSA eliyle Marshall Yardımları dağıtılmaya başlamıştır.²³ Marshall Yardımı bu aşamada Soğuk Savaşın başladığının ilk kanıtlarından biridir.

ABD, Avrupa'nın yeniden imarı için uygulanmaya konan Marshall Planı ile iki ana amaç gütmüştür:²⁴ (i) Batı kampını Komünizme karşı güçlendirmek, (ii) Avrupa'yı dünya ticaretine kazandırmak ve ABD sermayesi için pazar yaratmak. Marshall

²¹ Tören, s. 44.

²² Aytaç, s. 17.

²³ Tören, s. 68.

²⁴ Baskın Oran, "TDP'nin Kuramsal Çerçevesi", Baskın Oran (ed.) *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1, İletişim yayınları, İstanbul, 2006, s. 486.

Planı'nın ABD gündeminde olduğu dönemde, dış yardımlar Amerikan Senatosu Dış İlişkiler Komitesinde şöyle anlatılmaktaydı:

Amerikan yardımı başkalarının çıkarı için değildir. Amerika Birleşik Devletleri'nin yapmış olduğu teknik ve ekonomik yardımlar, Amerikan halkının cömertliği sonucu da değildir. Teknik yardımın anlamı ABD'nin Dış Politika sürecinin, sınır dışında ABD'nin milli çıkarlarını geliştirmesidir.²⁵

Savaş sonrasında Avrupa'nın ekonomik krizi, yatırım yetersizliği veya hammadde ithal etme kapasitesinin yetersiz olmasından değildir. Avrupa bu dönemde, pazar krizi yaşamıştır. İdareci ve çalışanların kısıtlı olması, Avrupa'ya mal akışını önlemiştir. Avrupa'nın bu negatif durumuna bir de politik istikrarsızlık ve likidite sıkıntısının eklenmesi ile Avrupa ülkelerinin sanayi üretimlerinde, savaş öncesine göre, yaklaşık olarak %30-40'luk azalma olmuştur. Bu durum, Avrupa'nın ekonomik krize girmesine sebep olmuştur. Ekonomik krizin diğer sebebi ise 1947 mevsiminin yağışsız geçmesi sonucu, Avrupa tarım alanında kıtlık yaşamasıdır.²⁶ Bir insanın normalde günlük 3200 ile 5500 kalori tüketmesi tavsiye edilirken, II. Dünya Savaşı sonrasında 150 milyon Avrupalı, günlük 1500 kalorinin altında beslenmekteydi. 1947 yılında ise, 140 milyon Avrupalı, günlük 2000 kalorinin altında besleniyordu. Ayrıca, Avrupa devletlerinin bütçe açığı milli gelirlerinin %10'undan daha fazlaydı. Bu süreç halk arasında da ekonomik sıkıntının daha fazla hissedilmesine sebep olmuştur.²⁷ Marshall Yardımı ile 1948'in sonunda plana dâhil olan Batı Avrupa ülkelerinde, enflasyon kontrol altına alınmıştır.

Marshall Planı'ndan faydalanan Avrupa ülkeleri yardımları belli bir plan çerçevesinde kullanmışlardır. Avrupa Devletleri'nin Marshall Planı'nı mali disiplin içinde yürütmesi Avrupa'da verimliliği arttırmıştır. Avrupa'nın lokomotif ülkelerinden İtalya ve Fransa'da Komünist Partilerin etkin olması, planlı hareket edilmesini kolaylaştırmıştır. Fransa'da Fransız Komünist Partisi, (Parti Communiste Français), 1946 yılında Mecliste 186 sandalye kazanarak, ekonomik kararlarda ekonominin planlı bir şekilde

²⁵ Burcu Birinci, *The Marshall Plan In Turkey, A Critical Evulotion Of United States Interests In The Plan And Its Effects On The Republic*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007, s. 50.

²⁶ Barry Eichengreen, March Uzan, Martin Helwiy, "The Marshall Plan Economic Effects And Implications For Eastern Europe And The Former USSR", *Economic Policy*, Vol.37, No.14, Eastern Europe, April 1992, s. 18.

²⁷ Eichengreen, Uzan, Helwiy, "The Marshall Plan Economic...", s. 31.

ilerlemesini sağlamıştır. İtalyan ekonomisi ise, Mayıs 1947'ye kadar Komünist bakan eliyle yönetilmiştir. İktidara gelen liberal partilerin de planlı büyümeyi desteklemeleri, Avrupa'nın Marshall Planı'ndan daha fazla yararlanmasını sağlamıştır.²⁸ Marshall Planı sonucunda Avrupa ekonomisi 1947-1949 yılları arasında %15 büyümüştür. Ayrıca, Marshall Planı Avrupa'ya koordineli bir biçimde hareket etme yeteneği kazandırmıştır.

ABD, dünyaya kendi hegemonyasını sunarken, II. Dünya Savaşının sonuna kadar Rezerv Para niteliğindeki sterlininin tahtı, dolar tarafından sallanmaya başlamıştır. Bu aşama, Marshall Planı ile başarıya ulaşmıştır. Marshall Planı çerçevesinde Avrupa ülkelerinin, ABD'li şirketlerden petrol ithal etmesi, teşvik edilmiştir. Böylece Marshall yardımı çerçevesinde alınan paralar bir sistematik döngü sonucunda tekrar ABD'nin eline geçmiştir.²⁹ Avrupalı Devletler Marshall yardımından almış oldukları paraların %10'dan fazlasını petrol almak için kullanmışlardır. Rafine Petrolün Varil fiyatınının 1 dolardan 2 dolara çıkması, Avrupa'nın dolar sıkıntısı çekmesine sebep olmuştur. ABD, Batı Avrupa'nın kendisine petrol tüketiminde tek taraflı bağımlılığının, Avrupa'nın gelişmesine sekme vuracağını görmüştür. ABD, ham petrolün daha ucuz olması sebebi ile Batı Avrupa ülkelerinin kendi işlenmiş petrollerini elde etmeleri için Batı Avrupa devletlerine rafineri inşa etmeye başlamıştır.³⁰ Eylül 1948'de sterlinin devalüasyona uğraması ile Marshall Planı çerçevesinde yapılan rafineriler, Avrupa'da ABD dolarının zaferini ilan etmiştir.³¹

İngiltere'nin ekonomik kriz içerisine girmesi, İngiltere'nin başat güç olma konumunu zayıflatmış ve Yunanistan'dan çekileceğini açıklamıştır. ABD, İngiltere'nin görevini devralmasıyla iki kutuplu dünyanın tarafları netleşmiştir. Marshall Planının can alıcı noktası, Almanya'nın Marshall Planı dâhilinde gelişmesine çaba sarf edilirken, diğer Avrupa ülkelerinin de gelişmesinin sağlanması amaçlanmıştır.³² Böylece ABD, Avrupa devletlerinin birbirleri ile ekonomik ilişkileri geliştirmesini isterken, Avrupa devletlerinin birbirlerine hayati derecede bağımlı olmalarının önüne geçmeye çalışmıştır. ABD Avrupa'ya Marshall Planını sunarak, Avrupa'nın geri kalmasını

²⁸ Eichengreen, Uzan, Helwiy, "The Marshall Plan Economic...", s. 38.

²⁹ David S. Painter, "Oil And The Marshall Plan", *The Business History Review*, Vol. 58, No: 3, Autumn, 1984, s. 362.

³⁰ Painter, "Oil And The Marshall Plan", s. 372.

³¹ Painter, "Oil And The Marshall Plan", s. 378.

³² Jcott Jackson, " Prologue To The Marshall Plan: The Origins Of The American Commitment For A European Recovery Program", *The Journal Of America History*, Vol.65, No. 4, March 1979, s. 1062.

önlediği gibi, Avrupa'nın SSCB tarafından kurtarılmasını da önlemiştir.³³

Marshall Planı dâhilindeki Batı Avrupa ülkeleri, 1947-1962 yılları arasında çevre ülke konumundadırlar. Merkez ülke konumundaki ABD, Marshall yardımını Avrupa devletlerine sunmuştur. Batı Avrupa devletleri, Marshall planı sonucunda kalkınmışlardır. Latin Amerika'daki 18 ülke, Amerikan yardımları sonucu çevre ülke konumunu devam ettirirken, Marshall yardımı alan 19 Avrupa ülkesi öncesine göre, daha iyi ekonomik gelişme kaydetmişlerdir. 1947-1949 yılları arasında Çevre ülke konumundaki Batı Avrupa devletlerinin emek yoğun ürünler yerine, teknoloji yoğun ürünlerde uzmanlaşmış olmaları, Batı Avrupa devletlerini ekonomik olarak geliştirmiştir. Batı Avrupa devletlerinin çevre ülke konumundan kurtulmasında en önemli unsur, Batı Avrupa Devletlerinin geçmişte endüstrileşmiş ülkeler arasında yer almasıdır. Türkiye gibi, II. Dünya Savaşı öncesinde sanayileşememiş ülkeler, Marshall Planı sonucunda da tarım toplumu olarak yaşamaya devam etmiştir. Marshall Planı sonucunda Batı Avrupa devletleri kalkınmış, başta ABD'ye bağımlı konumda olan Marshall Planı dâhilindeki Batı Avrupa ülkelerinin ekonomileri gelişerek, 1949'dan sonra tek taraflı bağımlılık aşamasından karşılıklı bağımlılık aşamasına girmiştir. Türkiye ise, Marshall Planı dâhilinde olmasına rağmen, ekonomik olarak büyümüş olsa da bu dönemde bağımlılık aşamasından karşılıklı bağımlılık aşamasına geçememiştir.

Marshall Yardımı ve Türkiye

12 Temmuz 1947 tarihinde Paris'te yapılan konferansa Türkiye de katılmıştır. Türkiye Paris Konferansı'nda ihtiyacının 615 milyon dolar olduğunu vurgulamıştır. Konferans yöneticileri Türkiye'nin bu isteğini kabul etmemiştir. ABD, Avrupa'yı yeniden yapılandırıp Avrupa'nın alt yapısını oluşturmak isterken, Türkiye bu yardımlar ile doğrudan kalkınacağını düşünmüştür. Türkiye'nin Marshall yardımından anladığı ile ABD'nin Marshall Planından anladığı farklıdır. Türkiye konferansa gelmeden önce, Türkiye hakkında ABD'li uzmanların hazırladığı raporda Türkiye hakkında ayrıntılı analizler yer almaktadır. Bu raporda, Türkiye'deki yabancı yatırımların artarak milli gelirin %5'ine kadar çıktığının altı çizilmiş, sonrasında 1947 yılına kadar yapılan yatırımların %90'ının hükümet

³³ Charles P. Kindleberger, "In The Halls Of The Capiral: A Memoir", *Foreign Affairs*, New York, May-Jun 1997, Vol.76, No. 3, s. 185-186.

%5'inin ise özel teşebbüsler tarafından yapıldığı vurgulanmıştır.³⁴ Bu raporlarda ABD'li yetkililer II. Dünya Savaşı sonucunda birçok Avrupalı devletin tahribata uğradığını, Türkiye'nin ise, birçok Avrupalı devlete göre ekonomik durumunun daha iyi olduğu vurgulanmıştır.

Marshall yardımı dağıtılırken Türkiye'nin ekonomik olarak daha diri bir yapıda olması, ABD'nin Türkiye'ye yönelik bakış açısını da etkilemiştir. Örneğin, ABD'li uzmanların hazırlamış oldukları bu raporda, Türkiye'nin en büyük eksiği olarak ulaşım olanaklarının gelişmemiş olması gösterilmiş ve bunun düzeltilmesi istenmiştir. Ayrıca 1946'dan itibaren dış ticaret açığı vermeye başladığına dikkat çekilmiştir.³⁵ Türkiye, 1947 yılında 20 milyon nüfusa sahiptir. Dış ticaret açığının Avrupa ülkelerine oranla daha iyi konumda olması, Marshall yardımlarından Türkiye'nin daha az yardım almasına sebep olmuştur. Çünkü Marshall Planı'ndan en fazla açık gösteren ülkeler yardımdan daha fazla yararlanmışlardır.³⁶

Türkiye'nin Marshall Planı'ndan beklentisinin farklı olması, Türkiye'nin Marshall Planı'nda farklı bir noktada görev almasına sebep olmuştur. ABD, Türkiye'nin Marshall planına katkı yapabilmesi için zirai üretimini Avrupa'nın ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda arttırmasını, ihracatını ve ithalatını kalkınma planına göre ayarlamasını istemiştir. ABD, Türkiye'nin Avrupa'nın inşasında tarım alanında uzmanlaşmasını istemiştir. ABD'li yetkililer Türkiye plana dâhil olmadan önce, Avrupa'nın tarım alanındaki ihtiyaçlarını Doğu Avrupa'dan karşılamayı planlamıştır.³⁷ Buradan da anlaşılacağı gibi, Türkiye Avrupa'nın inşasında önemli bir görev alırken, Türkiye'nin kalkınması ABD tarafından fazla dikkate alınmamıştır. Bundan dolayıdır ki, Türkiye Paris Konferansı'nda Marshall Planı çerçevesinde oluşturulan işbölümü içerisinde dâhil edilmiş olsa da "peşin para ile mal satın alabilecek ülkeler" arasında tanımlanarak yardım olgusunun dışında bırakılmıştır.³⁸

ABD, Marshall Planı'nı gündemine aldığı anda, Amerikan kamuoyuna, Marshall Planı'nı komünist dünyaya karşı Avrupa'yı savunmak olarak yansıtmıştır. Bu bağlamda Amerikan yöneticileri

³⁴ Tören, s. 102.

³⁵ Tören, s. 103.

³⁶ Refii Şükrü Suvla, *Türkiye Ve Marshall Planı*, İsmail Akgün Matbaası, Cilt: X, No:1-4, İstanbul, 1951, s. 7

³⁷ William C. Malliev, "The Origin Of The Marshall Plan: A Study In Policy Formation And National Leadership" *Political Science Quarterly*, Vol.73, No: 4, December 1958, s. 488.

³⁸ Tören, s. 105.

Amerikan kamuoyuna, ABD'nin 1948 yılına geldiğinde, ABD tarafından Avrupa'ya 1947'de yapılanların çok az veya çok geç gibi kavramlara ihtiyaç bırakmaması gerektiğini açıklamıştır.³⁹ ABD tarafından, Batı Avrupa'nın endüstrileşmesi planlanırken, Türkiye ileri karakol olarak düşünölmeye devam edilmiştir. Bundan dolayıdır ki Türkiye, Truman yardımını* alırken göstermiş olduğu "yardım" algılamasına Marshall Planı çerçevesindeki aldığı ekonomik yardımda da devam etmiştir.

Amerikalıların Marshall Planı'na ilk başta Türkiye'yi dâhil etmek istememesi Türklerin kafasında ABD ilerde bizi yalnız bırakabilir endişesi yaratmıştır.⁴⁰ ABD, Türkiye'nin bu şekilde kendisinden uzaklaşabileceğini düşünmüş, Türkiye'nin Jeostratejik önemini göz önüne alarak, Türkiye'nin yardımlara dâhil edilmesini sağlamıştır. Türkiye, 16 Nisan 1948 tarihinde Avrupa Ekonomik İşbirliği Sözleşmesini imzalamıştır. Türkiye, ABD ile Ekonomik İşbirliği Antlaşmasını 4 Temmuz 1948 tarihinde imzalamıştır.⁴¹ Ancak, her iki antlaşma da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 8 Temmuz 1948'de onaylamıştır.

Marshall Planı ve Türkiye'nin Ekonomik Beklentileri

Türkiye Marshall Planı'na dâhil olmaya çok önem vermiştir. Hatta Paris Konferansı esnasında Türkiye'nin yardım alan ölkeler arasına girmemesi üzerine, Demokrat Parti (DP) yardımın niçin alınmadığını, iktidar partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP) mecliste sormuştur. Türkiye'nin Marshall yardımından faydalanamaması halkın tepkisini çekmiştir. CHP halkın bu baskısını göz önünde tutarak Marshall Planı'na dâhil olmak için, daha çok çaba sarf etmiştir. Bundan hareketle hükümet, Avrupa devletlerini Türkiye'nin yardıma ihtiyacı olduğuna inandırmıştır. Bu gelişmeler

³⁹ Malliev, s. 504.

* Başkan Truman, 12 Mart 1947'de Kongre'de kendi adıyla anılacak bu doktrini açıkladı. Truman'a göre ABD, Komünizm ile silahlı mücadele veren ve komünist ölkelerin baskısı altında bulunan devletlere mali ve askeri yardım yapmalıydı (Burada kastedilen ölkeler Yunanistan ve Türkiye'dir). Bu amaçla Başkan, Kongre'den 400 milyon dolar kullanma izni istedi. Kongre'nin 22 Mayıs'ta bu isteğini kabul etmesi üzerine Türkiye'ye 100 milyon, Yunanistan'a ise 300 milyon dolar yardım yapıldı, detaylı bilgi için bakınız: Denise M. Bostdorff, Harry S. Truman, "Special Message to the Congress on Greece and Turkey: The Truman Doctrine (12 March 1947)", *Voices of Democracy*, 2009, Vol. 4, s. 1-22.

⁴⁰ Mehmet Gönölübol et al., *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 221.

⁴¹ Ulus Gazetesi, 5 Temmuz 1948.

sonrasında Türkiye'ye kömür ve tarımsal ürün üretiminin artmasını öneren bir proje hazırlanmıştır. Bu proje ile Türkiye'ye Marshall yardımlarından 10 milyon dolar verilmesi kararlaştırılmıştır.⁴² Türkiye'nin Marshall Planı'nın içeriğini tam bilmeden Marshall Planına dâhil olma isteği, Türkiye'nin yanlış dalda uzmanlaşmasına sebep olmuş, Avrupa'nın hammadde kaynağı durumuna gelmesine yol açmıştır.

Marshall yardımından faydalanma isteği Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi Milletvekilleri arasında sert tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Bu gerilim 8 Temmuz 1948 tarihinde Marshall Planına dâhil olmayı onaylayan yasanın kabul edilmesiyle, vekiller arasındaki gerilimin bir süre de olsa kalkmasını sağlamıştır. Kamuoyu ise Marshall yardımlarından alınan kredinin miktarının az olması sebebiyle hayal kırıklığına uğramıştır. Türk kamuoyunun en çok tepkisini çeken kredinin az olmasına rağmen, ABD'nin bu kredinin nasıl kullanılacağına karar vermesiydi.⁴³ Bu bağlamda ABD yardımlarının nasıl kullanılacağını belirlemek üzere Türkiye'ye gelen Max W. Thournburg*, bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda Türkiye'nin gelişmediği vurgulanmış, tarımın ilkel toplumlardan kalma yöntemlerle yapıldığı belirtilmiştir. Bu rapor, Türkiye'nin geri kalmasını devletçi anlayışa bağlamaktadır. Bu rapora Türkiye'ye devlet öncülüğünde planlı ağır sanayi değil, özel sektör öncülüğünde ABD ortaklığıyla aşamalı sanayileşmeyi önermiştir.⁴⁴

Modernleşme teorisine göre, bir devletin ilk önce endüstrileşmesi gerekmektedir, sonraki aşamada ise o devletin ekonomik büyümesini tamamlayacağı farz edilir, son aşama olan batılılaşma aşaması ile devletin ideal bir devlet konumuna geleceği vurgulanır.⁴⁵ Türkiye, endüstrileşmeden modernleşmeye çalışmıştır. Bu koordinasyonsuz modernleşme çabası, Marshall Planı sonucunda Türkiye'nin çevre ülke olmasına sebep olmuştur. Türkiye'de 1947'li yıllarda, özel sektörün payının %5 olması, gelen yardımların devlet eliyle dağıtılmasına sebep olmuştur. Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük tezi Türkiye'de uygulanmıştır. Türkiye'nin %75'nin çiftçilikle uğraşması ve toprakların üçte ikisinin tarıma elverişli olması, gelen yardımların büyük bölümünün tarım alanında kullanılmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda Türkiye,

⁴² Tören, s. 117.

⁴³ Esat Tekeli, "Marshall Planı Millet Meclisi'nde", *Ulus Gazetesi*, 8 Temmuz 1948.

* 13 Mart 1955 yılında Demokrat Parti iktidarının ekonomi danışmanı olmuştur.

⁴⁴ Tören, s. 134.

⁴⁵ Birinci, s. 20.

sanayileşememiş, kendi aletleriyle tarımda modernleşmek yerine ABD'den ithal edilen tarım aletleriyle modernleşmeye çalışmıştır. Kırsal kesimde, tarımda modernleşme ile beraber işgücü fazlası, büyükşehirlere göç etmeye başlamıştır.

Türkiye'nin 1948 bütçesinde en büyük kalemini askeri harcamalar oluşturmaktadır. Askeri harcamalar 1948 bütçesinin %40'ını oluşturmaktadır. ABD tarafından Soğuk Savaşın ilk yıllarından itibaren, Türkiye'nin ileri karakol kabul edilmesi, Türkiye'nin jeostratejik konumunun dezavantajını yaşamasına sebep olmuş, askeri harcamaları artmıştır. Türkiye'ye 1948-1952 yılları arasında 352 milyon dolar verilmiştir. Bunun 175 milyon doları Amerikan piyasalarından mal satın alınabilmesi için verilen doğrudan yardımlardır, 177 milyon doları dolaylı yardımlardır. Doğrudan yardımların 84 milyon doları borçlanma, 73 milyon doları hibe, 17 milyon doları ise, şartlı yardım olarak verilmiştir. Buradan da anlaşılacağı gibi, ABD Merkez ülke olması sebebiyle, Türkiye'nin aldığı doğrudan yardımları kendisinden işlenmiş mal alması için sıkı bir denetime tabi tutmuştur. Buna rağmen, Türkiye Marshall yardımları ile milli gelirini % 30 artırmayı amaçlamıştır.⁴⁶

Marshall Planı'na dâhil olmadan önce Türkiye, kendisine yeterli bir ülkeyken Marshall Planı'na dâhil olması ile Avrupa ekonomisinin tamamlayıcı bir unsuru olmuştur. Türkiye, Avrupa'nın sanayi memleketlerine bir taraftan ham madde ve gıda maddeleri temin ederken diğer taraftan bu memleketlerin sanayi ürünlerine ihtiyaç duyar hale gelmiştir.⁴⁷

Marshall Planı ve Türkiye'de Uygulaması

Türkiye Marshall Planı çerçevesine Temmuz 1948 tarihinden, 1959 yılına kadar 1,207,434,000 dolar para kullanmıştır. Bu paranın 988,076,000 doları Türkiye tarafından doğrudan yardım olarak kullanılmıştır. 195,402,000 dolar para ise, Marshall Fonu'ndan dolaylı yardım olarak kullanılmıştır. Teknik yardım olarak Türkiye, 23,936,000 dolar Marshall yardımı kullanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, uluslararası kapitalist sistemi uygulamaya koyduğunda Marshall Planı çerçevesinde Türkiye, 1948-1952 döneminde tarım ülkesi olarak seçilmiştir.⁴⁸ Türkiye, Marshall Planı dâhilinde aldığı yardımlar ağırlıklı olarak tarım, askeriye alanında kullanılmıştır.

⁴⁶ Suvla, s. 18.

⁴⁷ Suvla, s. 8.

⁴⁸ Birinci, s.71.

Tarım alanında Türkiye topraklarının tarıma elverişli olması, Marshall Planı dâhilinde alınan yardımların tarım alanında harcanması sonucunu getirmiştir.

Tarım alanında yeni projeler ortaya konmuştur. Bu bağlamda Türkiye'deki ırmaklar vasıtasıyla Konya, Manisa, Eskişehir, Aydın, Adana, Susurluk, Maraş, Çanakkale'de su kanalları yapılması kararlaştırılmıştır. Marshall yardımları çerçevesinde toplam doğrudan sulama sistemleri için alınan para miktarı 2. 816. 000 dolardır. Teknik yardım ve diğer dolaylı yardımlarla birlikte tarımda sulama sistemleri için, Marshall Planı'ndan alınan para 6.431.000 dolardır.⁴⁹ Tarım alanında sulama kanallarının yapılması Türkiye'de tarımsal üretime doğrudan etki yapmıştır. Modern tarım araçlarının Amerika'dan getirilmesi, tarımın geliştirilmesi için, çok önemli bir aşama olarak görülmüştür. Getirilen traktör 2 Mayıs 1949'da devlet töreni ile dağıtılmıştır. Zirai araçların ithalatı ile tarımda üretim artmıştır.

Avrupa'nın önceliği olan gıda maddeleri üretimi için Türkiye'de gıda üretimi artmıştır. 1952 sürecinden sonra ise, sanayileşen Avrupa için Türkiye sanayi ürünlerinin hammaddeleri olan pamuk gibi ürünlere yönelmiştir. 1948'lerde 58.000 ton pamuk üretilirken, 1952'de bu tonaj 170.000 tona ulaşmıştır.⁵⁰ Türkiye'de 1948-1952 döneminde tahıl üretimi % 37 oranında artmıştır.

Türkiye'nin Marshall Planı dâhilinde hammadde kaynağı gibi görünmesi, gelen yardımlarında bu kaynakların Batı endüstrisine ulaşması için kullanılmasına sebep olmuştur. Marshall Planı çerçevesinde madencilik alanında temel amaç, başta kömür olmak üzere ABD'nin ve plan kapsamındaki Avrupa ülkelerinin ihtiyaç duyduğu madenlerin üretimini ve ihracatını arttırmak olmuştur. Marshall yardımı maden alanında devlet eliyle kullanılmıştır. Devlet Marshall yardımlarını Etibank, Sümerbank, Maden Tetkik Arama, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Türkiye Demir Çelik Kurumları aracılığıyla kullanmıştır. Türkiye Marshall yardımından madencilik sektörünün modernizasyonu özel sektör eliyle gerçekleştirmiştir. Böylece özel sektörün Türkiye'de canlanacağı tahmin edilmiştir.⁵¹ Marshall Planı çerçevesinde, maden sektöründe özel sektörün

⁴⁹ Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı, *Türkiye'de Marshall Planı*, Cilt:13 (Diğer sayılar için bakınız: 9, 10, 14, 20, 28, 30, 36) Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1952.

⁵⁰ Tören, s. 152.

⁵¹ Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı, *Türkiye'de Marshall Planı*, Cilt:1, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1949, s. 36.

canlandırılmaya çalışılmasındaki asıl amaç, Türkiye'deki madenlerin Avrupa ve ABD'deki sanayi bölgelerine daha hızlı erişmesinin ve bu sürecin sürekliliğinin sağlanmasıdır. Toplamda Türkiye, 1957 yılına kadar Marshall yardımlarından maden sektöründe 48. 579.675 dolar doğrudan yardım kullanmıştır. Dolaylı yardımlar ise, 1957 yılına kadar, Marshall yardımları çerçevesinde 25. 589. 876 dolar tutarındadır.

Türkiye ulaşım alanında büyük bir gelişme içerisine girmiştir. Türkiye, Marshall Planı ile ulaşım alanında çığır açmıştır. Fakat ulaşım alanında Türkiye'nin sadece karayoluna odaklanması, Türkiye'nin demiryolu yapım sürecine büyük sekte vurmuştur. 1930-1940 yılları arasında 2484 kilometre olan demiryolu uzunluğu 1940-1960 arasında yaklaşık olarak 600 kilometre azalmıştır.⁵² Demiryolu için kullanılan toplam doğrudan Marshall yardımının miktarı 9. 882. 450 dolardır.⁵³ Demiryollarında iyileştirme çalışmalarının yapıldığı yerler Ereğli, Kahramanmaraş, Erzurum, Elazığ, Van gibi, önemli madenlerin bulunduğu güzergâhlarda yapılmıştır.

Denizyolu Türkiye'yi Avrupa'ya ulaştırabilecek en önemli araçlardan bir tanesidir. Marshall yardımı çerçevesinde Zonguldak limanının yapılması önemli bir proje olarak öne çıkmıştır. Türkiye'de Denizyolunun aktif olarak kullanılması 1934 yılından sonra gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Deniz yolunda gelişmemiş olması sebebiyle, ABD tarafından Türkiye'ye, ABD ve Avrupa'dan ikinci el gemi almasına izin verilmiştir. Alınan ikinci el gemilerle Avrupa'ya kömür ve çelik taşınmıştır.⁵⁴

Havaalanı yapımında ve modernizasyonunda Marshall yardımından yaklaşık olarak 3.439.800 dolar doğrudan yardım kullanılmıştır. Bu yardımlar genellikle havaalanının modernleştirilmesinde ve teçhizat alımında kullanılmıştır.⁵⁵ Türkiye'ye gerekli görülen teçhizatlar Amerikan piyasasından alınmış, Amerikan gemi ve uçaklarıyla Türkiye'ye sevk edilmiştir.⁵⁶

Karayolları ise bu dönemde modernleşmenin en önemli unsuru olarak görülmüştür. Bu bağlamda Türkiye, Marshall Planı çerçevesinde dolaylı ve doğrudan yardımlar ile beraber toplam 45.372.934 dolar karayolu yapımında para kullanmıştır. Türkiye'de

⁵² Ulaştırma Bakanlığı, *10 Yılda Türkiye Nafası 1923-1933*, Matbaacılık Neşriyat A.Ş., İstanbul, 1933, s. 5.

⁵³ Birinci, s.173.

⁵⁴ Birinci, s.173.

⁵⁵ Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı, *Türkiye'de Marshall Planı, Cilt:13, Ankara, Başbakanlık Devlet Matbaası*, 1952, s.23.

⁵⁶ Aytaç, s. 17.

araç sayısı artmıştır. Türkiye’de 1939 yılında toplam araç sayısı 10.000 civarındayken, 1960 yılına gelindiğinde araç sayısı 100.000’i geçmiştir.⁵⁷ Türkiye’de karayollarının artışı ile beraber petrol kullanımı da artmıştır. Türkiye, 1948 yılında 348.000 ton, 1952 yılında ise 854.000 ton, 1960 yılında ise 1.155.000 ton petrol kullanmıştır.⁵⁸ Türkiye’nin petrol tüketiminde önemli bir ülke konumuna gelmesi, Türkiye’yi ABD’li petrol dağıtım şirketlerinin gözdesi haline getirmiştir. ABD dolarının rezerv para haline gelmesinde petrol dağıtımı önemli rol oynamıştır. Türkiye’nin petrol tüketimini artıracak şekilde karayoluna yönelmesi ABD dolarının rezerv para olarak kabul görmesine katkı yapmıştır.

Türk Ordusu Marshall Planı çerçevesinde 103.602.000 dolar, dolaylı ve doğrudan Marshall yardımı kullanmıştır. Bu yardımın bir kısmı Makine Kimya Endüstrisi tarafından kullanılmıştır. Yardımların diğer kısmı ise ABD’den askeri teçhizat alımında kullanılmıştır. Alınan teçhizatların büyük bölümü ikinci eldir. Türkiye’deki memurlar gelen silah ve teçhizatın kalitesiz olduğunu belirttiğinde ABD’li yetkililer Türkiye’nin parasının yeni silahlara yetmeyeceğini belirtmiştir.⁵⁹ Bu durum bize yaklaşık yüzyıl öncesini hatırlatmaktadır.

“Amerikan iç savaşının 1865’te sona ermesiyle, ABD’nin dünya piyasalarına silah arzında silah artışı gözlenmiştir. İç savaşta görev yapan 4 milyon askerin terhis olmasıyla, onlar tarafından kullanılan silahlar gereksiz hale gelmiştir. Savaş sırasında büyük boyutlarda üretim yapan silah fabrikaları, savaşın sona ermesiyle çalışamaz duruma gelmiştir. Bu durum ABD ekonomisini olumsuz etkilemeye başlamıştır. ...Savaş sanayinin üretime devam etmesini ve stoklarda kalan silahların eritilmesini sağlamak amacıyla, Amerikan yönetimi tüm dış temsilciliklerine gerekli çabaları göstermesi talimatını vermiştir. ...Bunun sonucunda Osmanlı yönetimi iç savaşta kullanılan 40.000 enfiled marka ikinci el piyade tüfeğini ABD’den almıştır.”⁶⁰

Türkiye, Marshall Planı çerçevesinde 1951-1952 yılları arasında ABD’den 13.882.000 dolarlık askeri teçhizat almış, gelen

⁵⁷ Birinci, s. 188.

⁵⁸ Birinci, s. 142.

⁵⁹ Birinci, s. 113.

⁶⁰ Çağrı Erhan, *Türk Amerikan İlişkileri*, İmge Yayınevi, Ankara, 2001, s. 176.

silahların büyük bölümü ikinci eldir.⁶¹ Bu örnekten de anlaşılacağı gibi ABD ile ilişkimiz yüz yıl öncesindeki gibi, devam etmiştir. Başka bir deyişle, Marshall Planı ile ABD'den aldığımız paralar tekrar ABD'ye gitmiştir.

Türkiye'de özel sektör kısıtlı bir alana sahip olmasına rağmen, Marshall yardımları ile beraber canlanmaya başlamıştır. Marshall yardımlarından tarımdan sonra en çok yardımı alan bölüm özel sektör olmuştur. 1957-1958 yılına kadar doğrudan ve dolaylı yardımlar ile birlikte 210.733.760 dolar özel sektöre para aktarılmıştır. Buna rağmen, Türkiye'de özel sektör istenilen düzeyde etkin olamamıştır. Çünkü Avrupa ülkelerinde yardımlar özel sektör eliyle doğrudan kullanılırken Türkiye'de dolaylı olarak devlet eliyle kullanılmıştır. Marshall yardımlarından yararlanan özel sektör sanayi alanında uzmanlaşmak yerine, özel sektörün Türkiye'de bir aracı kurum rolünü almasına sebep olmuştur. Bu süreç günümüze kadar gelecek sorunları da beraberinde getirmiştir. Marshall Planı çerçevesinde özel sektörün hangi alanlarda uzmanlaşacağı, ABD tarafından belirlenmiştir. Buna göre, özel sektör, pamuk üretimi, zeytinyağı üretimi, basit tarımsal araç montaj ve yapımı, madencilik alanında uzmanlaşması istenmiştir.⁶² Sümerbank, TARIŞ gibi devlet kurumları Marshall Fonları kullanmıştır. Türkiye'deki özel sektör ve devlet kurumlarına sağlanan fonlar ile bu kurumların ithalat yapması teşvik edilmiştir. Bu kurum ve şirketler bu fonlar ile kamyon, traktör, taksi, tekerlek, benzin ithal etmişlerdir.⁶³ Marshall Planı çerçevesinde ithal edilen traktörler, %20 karla satılmıştır.⁶⁴ İthal edilen traktörlerin yedek parçası ve tamirini yapacak özel işletmelerin olmaması bozulan traktörlerin hurdaya çıkmasına sebep olmuştur. 1950'den sonra ithal edilen traktörlere yedek parça ve bakım servisi açma zorunluluğu getirilerek, bu sorun aşılabilmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi, Türkiye'de özel sektör "üretmek" yerine aracılık etmeye özen göstermiştir. 1931-1940 döneminde kurulan özel şirket sayısı 47'iken, 1940-1950 arasında bu sayı 149'a çıkmıştır.⁶⁵ 1930-1940 yılları arasında özel kesimin %11'i sanayi ile uğraşmakta,

⁶¹ Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı, *Türkiye'de Marshall Planı*, Cilt:11, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1952, s. 14.

⁶² Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı, *Türkiye'de Marshall Planı*, Cilt:9, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1951, s. 42-43.

⁶³ Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı, *Türkiye'de Marshall Planı*, Cilt:6, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1951, s. 31.

⁶⁴ Tören, s. 147.

⁶⁵ AYTEKİN ALTIPARMAK, "Türkiye'de Cumhuriyet'inin İlk Yıllarında Müteşebbis sınıfın Gelişimi", (<http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c1s1/makale/c1s1m5.pdf>), (Erişim tarihi: 14.07.2017).

%20'si tarım ile uğraşmaktadır. 1950 yılında ise, sanayi sektöründe özel sektörün payı %13'e çıkmıştır.⁶⁶

Türkiye'nin Marshall Planı'ndan kalkınarak çıkmamasının en büyük sebebi verilen paraları koordinasyonsuz kullanmasıdır. Türkiye, parayı kendinin bir planı dâhilinde kullanmak yerine, ABD nasıl istediye ona uygun kullanmıştır. Henry Wiens, Marshall yardımlarının nasıl kullanılacağına dair sorularına Türk devlet yetkililerinden cevap alamadığını belirtmektedir.⁶⁷ Başka bir deyişle, Türkiye devlet kademesinde Marshall yardımlarının nasıl kullanılacağına dair bir program yoktur. Henry Wiens, Türklerin sistematik olmayan bir şekilde modernleşmeye çalıştığını vurgulamaktadır. Dönemin bürokratları, Türkiye'nin plana değil, pilava ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır.⁶⁸ Günal Kansu'ya göre, Demokrat Parti'de Cumhuriyet Halk partisi kadar planlı ekonomiye soğuk bakmıştır. Demokrat Parti'nin planlı ekonomiye soğuk bakmasının temel nedeni özgürlüklere önem veren bir parti olarak iktidara gelmesidir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1932 yılında hazırlanmış olduğu Kalkınma Planı SSCB'yi çağırıyordu. DP için, planlı ekonomi komünizmi çağırıyordu.⁶⁹ Türk yetkililer kendilerinin oluşturduğu bir plan dâhilinde yardımı kullanmak yerine, ABD'nin belirlediği plan üzerine yoğunlaşmıştır. Türkiye'de planlı ekonomiye geçiş, Marshall planının sona ermesinden sonra gerçekleşmiş, I. Kalkınma Planı (1963-1967) hazırlanmıştır. (Türkiye'de planlı ekonomiye geçiş, Marshall planının sona ermesinden sonra I. Kalkınma Planının (1963-1967) hazırlanması ile gerçekleşmiştir.)

Yunanistan'da Türkiye gibi Marshall planından yararlanmış, fakat kalkınamamış bir ülke konumundadır. Marshall planı uygulanırken, Yunan ekonomisinin zayıf noktaları şunlardır⁷⁰: i) Yunanistan ülkesinin iktisadi organizasyonunda herhangi bir disiplin ve koordinasyonun olmaması ii) Yunan bütçesinin sürekli açık vermesidir. Bu bağlamda Marshall Planı'nın iki kalkınamayan ülkesinin plansız büyümeye çalışmaları en büyük hataları olmuştur.

⁶⁶ Altıparmak, (Erişim tarihi: 14.07.2017).

⁶⁷ Henry Wiens, "Program Review Officer Of The ECA Mission In Turkey, RG 460, Entry 951", *Program Review Conferance*, Vol. 2, 1949, s. 190.

⁶⁸ Günal Kansu, *Planlı Yollar: Anılarla DPT'nin Öyküsü*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2004, s. 27.

⁶⁹ Kansu, s. 38-40.

⁷⁰ P. B. Dertilis, *Yunanistan ve Marshall Planı*, (Çev.) Nafia Somel, İstanbul İktisat Fakültesi Mecmuasından, İstanbul, Cilt: XII, No: 1-2, s. 5-7.

Bunun yanında ekonomilerinin sürekli açık vermesi ekonomik gelişmelerini olumsuz etkilemiştir.

Marshall Planı'nı Türkiye'nin koordinasyonsuz kullanması bugüne kadar gelecek olan sorunların başlangıcı olmuştur. Bu bağlamda Marshall yardımlarının koordinasyonsuz kullanılması, Türk toplumsal yapısında bazı sorunların doğmasına yol açmıştır. ABD'den getirilen tarım aletlerinin büyük çoğunluğu devlet eliyle büyük toprak ağalarına verilmiş, onların bu makineleri kullanması teşvik edilmiştir.⁷¹ Köylünün modern tarım aletlerini almaya ekonomik gücünün yetmemesi köylülerle köy ağaları arasında çatışma başlatmıştır.⁷² Köylerde yaşanan bu gelişme, küçük çiftçilerin toprak ağaları ile mücadele edememesi sonucunda köyden kentte yoğun bir göç hareketine sebep olmuştur.

Marshall Planı, Türk dış politikasını da derinden etkilemiştir. Marshall Planı ile Türkiye'nin Batı bloğunda yer alacağı kesinleşmiştir. ABD ile ilişkiler Türkiye için o kadar önem arz etmiştir ki alınan dış politika kararlarında bölge ülkeleri ve tarihsel birliktelik bir yana bırakılmıştır. ABD ile kurulan ilişkilerin bozulmasından korkulmuştur. Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye gelen yardımlar 1963 yılına kadar sürmüştür. Bu tarihe kadar Türk dış politikasında birçok önemli olay gerçekleşmiştir. Türkiye, İsrail kurulduğunda İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet olmuştur ayrıca Kore'ye asker göndermiştir. Türkiye, Batı safında olduğunu kanıtlamak istediği bu hareketle, Batı'nın takdirini kazanmıştır. Türkiye NATO'ya üyeliğini 1952 yılında gerçekleştirerek tek yanlı politikasını pekiştirmiştir. 1955 Bandung Konferansında üçüncü dünya ülkelerine "Batı safında olmamalarının ne kadar büyük bir hata" olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Türkiye bu tavır ile bağımsızlığını yeni kazanan üçüncü dünyanın tepkisini almıştır. ABD merkez bir ülke olması dolayısıyla, Türkiye ABD'nin merkezde olduğu her dış politika olayında ABD'nin çevresinde olmuştur.

Sonuç

Marshall Planı Türkiye'ye modernleşmeyi vaat etmiştir. Marshall Planı bir nevi Amerikan yaşam biçimi ve dünya anlayışının Avrupa'ya tanıtımı anlamına gelmektedir. Marshall Planı ile Batı Avrupa ülkeleri sanayileşirken, Türkiye, Yunanistan gibi ülkeler, ekonomik gelişmişlik düzeyine ulaşamamışlardır. Modernleşme kuramına göre, gelişmiş bir ülke endüstrileşme, büyüme ve

⁷¹ Tören, s. 143.

⁷² Birinci, s. 81.

batılılaşma aşamalarından geçerek gelişimini tamamlar. Türkiye'nin Marshall Planı sonucunda kalkınmaması 1960'tan sonra Latin Amerika ülkeleri için ortaya atılan bağımlılık teorisinin iddia ettiği merkez-çevre ülke tanımlamasının Türkiye için de söz konusu olduğunu göstermektedir. Nitekim İvedili Sanayi Planı Türkiye'nin 1946 yılında devletçi ekonomi modeli ile kalkınabileceğini öngörmüştür. Marshall planının etkilerini görmek bağlamında Türkiye İvedili Sanayi Planından vazgeçip İktisadi Kalkınma Planı'na yoğunlaşmıştır. Türkiye İktisadi Kalkınma Planı (1947, Vaner Planı) özel teşebbüse öncelik verip; kamu kesimini -ulaştırma başta olmak üzere- altyapı faaliyetleriyle sınırlayan ve dış finansmana odaklanmıştır.⁷³ Türkiye Marshall Planı neticesinde sanayiye ihmal etmiş ve tarıma odaklanmıştır. Türkiye Marshall Planı ile birlikte 1948'e kadar uyguladığı dış politika ve ekonomi anlayışını terk etmiştir. Türkiye Marshall Planı ile birlikte davranış kalıbını değiştirmiştir. Bunun sebebi ise Türkiye ile ABD arasında bulunan merkez-çevre ilişkisidir. Merkez ülke konumundaki ABD ile çevre ülke konumundaki Türkiye arasındaki asimetrik güç ilişkisi bu süreci başlatmıştır. Türkiye'nin Marshall Planı'ndan aldığı yardımları koordinasyonsuz kullanması, Türkiye'nin tek bir alana yönelmesine sebep olmuştur. Türkiye'nin tarıma yönlendirilmesi kısa süre sonra merkez ülke ABD'ye bağımlılığa yol açmıştır. ABD'nin uygulamış oldukları bilinçli ekonomik uygulamalar Türkiye'nin sanayi ülkesi olmasını önlemiştir. Türkiye'de bu dönemde iktidarda olan devlet adamlarının da bu süreci iyi idrak edememesi, Türkiye'nin tarımda uzmanlaşması zorunluluğunu getirmiştir.

Merkez ülke konumundaki ABD, Marshall Planı sonucunda Türkiye'de etkin bir özel sektör yaratmak istemiştir. Bu bağlamda Marshall yardımlarından tarımdan sonra en çok pay alan, özel sektör olmuştur. Özel sektör, Marshall Planı çerçevesinde gelişirken, Merkez ülkeden mamul mal ithal eden ve merkez ülkeye hammadde ve tarım ürünleri taşıyan aracı bir kurum rolünü üstlenmiş, bu durumda Türkiye'de özel sektörün endüstrileşme yolunda zayıf kalmasına sebep olmuştur. Türkiye'de Marshall Planı'nın, özel sektöre endüstrileşme yerine aracı kurum veya dağıtıcı kurum görevini vermesi, Türkiye'de 1980'lere kadar sürecek olan sanayileşememe

⁷³ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1997, s. 83'den aktaran İsmail Cem Ay, "II. Dünya Savaşı Ulusal Planlama Faaliyetleri: 1946 İvedili Sanayi Planı ve 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nın Karşılaştırılmalı Analizi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 62, Sayı 1, 2012, s. 158.

sorununa sebep olmuştur. Bu bağlamda Marshall Planı uygulanırken özel sektör merkez ülkenin merkezine hizmet etmiştir. Türkiye 1947'den sonra dış ticaret açığı vermeye başlamıştır. Bunun en büyük sebebi Türkiye'nin emek yoğun sattığı ürünlerin teknolojik ağırlıklı ürünleri karşılayamamasıdır. Başka bir deyişle, Batı Avrupa'nın kalkınmışlığı, Türkiye'nin geri kalmasına yol açmıştır.

Avrupa ülkelerinden farklı olarak, Türkiye'nin jeopolitik konumu, Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin sanayileşmesine olumsuz katkı yapmıştır. Türkiye'nin ileri bir karakol olarak algılanması, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşında olduğu gibi, deyim yerindeyse "seferberlik halinde" beklemesine sebep olmuştur. Türkiye'nin milli gelirinin %40'ını Merkez ülkeden alınan silahlara ayırması, Türkiye'nin çevre ülke olarak kalmasına sebep olmuştur. Türkiye'nin ekonomik alanda Merkez ülkeye bağlı olması dış politikada da Merkez ülkenin çevresinde olmasına sebep olmuştur. Dış politikada merkez ülkenin isteğine yönelik Türkiye'nin atmış olduğu adımlar Türkiye'nin çıkarından çok merkez ülkenin çıkarına olmuştur.

KAYNAKÇA

ALBAYRAK, Mustafa (2004), *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara.

ALTIPARMAK, Aytekin (Erişim tarihi: 14.07.2017), "Türkiye'de Cumhuriyet'inin İlk Yıllarında Müteşebbis sınıfın Gelişimi", <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c1s1/makale/c1s1m5.pdf>.

ARSLAN, Ünal (Erişim tarihi: 28.12.2017), "Latin Amerika Ülkelerinde Bağlımlılık", (http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/dergi_v1/8/3/3.pdf).

ATAÖV, Türkkaya (1969), *Amerika, NATO ve Türkiye*, Aydınlik Yayınevi, Ankara.

AY, İsmail Cem (2012), "II. Dünya Savaşı Ulusal Planlama Faaliyetleri: 1946 İvedili Sanayi Planı ve 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nın Karşılaştırılmalı Analizi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 62, Sayı 1, 147-172.

AYTAÇ, İren Dicle (2008), *Marshall Planı Filmleri (1948-1953)*, Gazi Üniversitesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

BİRİNCİ, Burcu (2007), *The Marshall Plan In Turkey, A Critical Evulotion Of United States Interests In The Plan And Its Effects On The Republic*, Boğaziçi Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

BOSTDORFF, Denise M., Harry S. Truman (2009), "Special Message to the Congress on Greece and Turkey: The Truman Doctrine (12 March 1947)", *Voices of Democracy* Vol., 1-22.

DERTİLİS, P. B. Dertilis, *Yunanistan ve Marshall Planı*, Çev: Nafia Somel, İstanbul İktisat Fakültesi Mecmuasından, Cilt: XII, No: 1-2, İstanbul.

EICHENGREEN, Barry, March Uzan, Martin Helwi, (1992), "The Marshall Plan Economic Effects And Implications For Eastern Europe And The Former USSR" *Economic Policy*, Vol.37, No:14, Eastern Europe, April s. 92-189.

ERHAN, Çağrı (2001), *Türk Amerikan İlişkileri*, İmge Yayınevi, Ankara.

FRITSCH, Maria (2018), *The American Marshall Plan Film Campaign and the Europeans*, Bloomsbury Academic, USA.

GALTUNG, Johan (1971), "A Structural Theory Of Imperialism", *Journal Of Peace Research*, Vol: 8, No: 2.

GÖNLÜBOL, Mehmet et. al., (1996), *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1949), *Türkiye'de Marshall Planı*, Cilt:1, Ankara, Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1951), *Türkiye'de Marshall Planı*, Cilt:6, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1951), *Türkiye'de Marshall Planı*, Cilt:9, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1952), *Türkiye'de Marshall Planı*, Cilt:13, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1952), *Türkiye'de Marshall Planı*, Cilt:11, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı(1.4.1952-30.6.1952), *Türkiye'de Marshall Planı*, Cilt:11, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara.

JACKSON, Jcott (March 1979), " Prologue To The Marshall Plan: The Origins Of The American Commitment For A European Recovery Program", *The Journal Of American History*, Vol.65, No:4, ss. 1043-68.

KANSU, Günel (2004), *Planlı Yollar: Anılarla DPT'nin Öyküsü*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

KINDLEBERGER, Charles P., (May-Jun 1997), "In The Halls Of The Capiral: A Memoir", *Foreign Affairs*, Vol.76, No: 3, ss. 107-124.

MALLIEV, William C. Malliev (December 1958), "The Origin Of The Marshall Plan: A Study In Policy Formation And National Lidership", *Political Science Quarterly*, Vol.73, No: 4, ss. 481-504.

ORAN, Baskın (2006), " TDP'nin Kuramsal Çerçevesi", Baskın Oran (ed.) *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular*, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1, İletişim yayınları, İstanbul.

PAINTER, David S. (Autumn, 1984), "Oil And The Marshall Plan", *The Business History Review*, Vol.58, No: 3, ss. 359-383.

RAY, James Lee, Thomas Webster (Sep. 1978), "Dependency and Economic Growth In Latin America", *International Studies Quarterly*, Vol. 22, No: 3, ss. 409-434.

SEZGİN, Şennur (Erişim tarihi: 13. 05. 2017), "Türkiye'de 1990-2006 Yılları Arasında Dış Ticaret-Ekonomik Büyüme İlişkisi",

(<http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd22/sbd-22-13.pdf>).

SMITH, Tony (Jan. 1979), " The Underdevelopment Of Development Literature The Case Of Dependency Theory", *World Politic*, Vol. 31, No: 2, s. 247-288.

SUVLA, Refii Şükrü, (1951), *Türkiye Ve Marshall Planı*, Cilt:X, No:1-4, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul.

TEKELİ, Esat (8 Temmuz 1948), "Marshall Planı Millet Meclisi'nde", *Ulus Gazetesi*.

TÖREN, Tolga (2006), *Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı*, Marmara Üniversitesi, (Yayımlanmamış Tüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Ulaştırma Bakanlığı (1933), *10 Yılda Türkiye Naftası 1923-1933*, Matbaacılık Meşriyat A.Ş., İstanbul.

Ulus Gazetesi, (5 Temmuz 1948).

WALLERSTEIN, Immanuel " Kapitalist Dünya Sisteminin Yükselişi ve Çöküşü", Der: Howard Williams-Moorhead Wringht- Tony Evans, *Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme*, Çev: Ebru Eralp, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1966.

WALLERSTEIN, Immanuel (1995), *Liberalizmden Sonra*, Erol Öz (Çev.), Metis Yayınları, İstanbul.

WIENS, Henry Wiens (1949), "Program Review Officer Of The ECA Mission In Turkey, RG 460, Entry 951", Program Review Conferance, Vol. 2.